

Nemluvíím, stejñě
mě neposlouchají

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

PRÁVO NA DĚTSTVÍ

Nemluvíím, stejné
mě neposlouchají

Kolektiv autorů:

Mgr. Zlata Brůžková

Mgr. Anna Hofschneiderová

Mgr. Ingrid Hanzlíková, DiS.

Mgr. Veronika Vítová

Obsah

Kazuistika

6

Funkční komunikace jako klíč k úspěšnému zapojování dětí do rozhodovacích procesů

8

Komunikace jako prostředek

Komunikace s dětmi dle jejich komunikačních schopností

- Komunikace před narozením dítěte
- Komunikace s novorozencem
- Komunikace s kojencem
- Komunikace s batoletem
- Komunikace s dítětem předškolního věku
- Komunikace s dospívajícím dítětem

Rozhovor s dítětem - „komunikace třemi směry“

Specifika komunikace s dětmi s postižením

12

Dítě neslyšící

Dítě nevidomé

Dítě s autismem

Dítě s mentálním postižením

Dítě s dětskou mozkovou obrnou

Dítě s kombinovanými vadami a děti ležící

Jak upoutat pozornost dítěte

Co je participace...

16

Participace očima dětí

Participace dětí v akci

- Na co je třeba myslet, než se pustíme do participace
- Úskalí a rizika při vytváření skupin pro zapojování dětí

Proč je zapojování dětí důležité

Vliv zapojování do rozhodování na děti a mládež
Přínosy účasti dětí na rozhodování pro společnost
Co říkají děti o důležitosti zapojení
Principy procesu zapojení dětí

20

Legislativní rámec - Nejlepší zájem dítěte, dítě jako subjekt práva

Odkazy, zajímavá literatura, články

22

24

Kazuistika

- Otec, zákonný zástupce, s Filipovými návštěvami mimoústavních aktivit souhlasil a chlapec je rád navštěvoval. V této době udělal obrovský pokrok ve svém vývoji, jeho komunikace se zlepšovala, začal být sebevědomější. Přes všechny tyto pozitivní změny nakonec o mimoústavní aktivity přišel a přestal rozhodnutím zařízení do oblíbeného kroužku docházet.
- Co se vlastně stalo? Filip se začal měnit. Rostl v sebevědomého kluka, který si stále více uvědomuje sám sebe, ví, co si přeje a co ne. Z pohledu vedoucích volnočasových aktivit udělal velké pokroky. Z pohledu pracovníků v přímé péči působilo v kolektivu dětí, které vyžadovaly ve srovnání s Filipem vyšší míru podpory, jeho nabyté sebevědomí a sebeuvědomění negativně. Personál neměl potřebné metodické řízení a podporu od vedení zařízení, nevěděl, jak má s Filipem pracovat, jak zvládat jeho „zlobení“, které pramenilo z nějaké nespokojenosti. Žádné návody, techniky, podpůrné nástroje bohužel nepřicházely. Tato „nepružnost“ v řešení situace odstříhla Filipovi a skupině dětí z kroužku možnost společně „růst a učit se od sebe navzájem“.
- Systém není připraven reagovat ve všech případech flexibilně. Je potřeba úzké spolupráce a komunikace všech osob a subjektů, které o dítě pečují. Je nezbytné zjišťovat názor dítěte a uplatňovat jeho nejlepší zájem. Věříme, že k tomu pomůže i tato brožura.

Filip je 13letý chlapec, který se narodil s Downovým syndromem. Rodiče, přesvědčení, že péči o svého syna nezvládnou, se rozhodli dát ho hned po narození do kojeneckého ústavu. V porodnici personál jejich postup schvaloval. Nedostali potřebnou psychickou podporu od odborníků, v komunitě nebyla žádná terénní služba (raná péče), která by jim poskytla v začátcích při péči o Filipa podporu, pomoc, odpovědi.

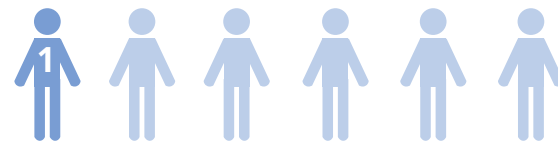
Rodiče chodili Filipa navštěvovat o víkendech. Jejich vztah se brzy po jeho narození začal rozpadat. Matka se odstěhovala do vzdáleného města a její návštěvy v kojeneckém ústavu se minimalizovaly. Také frekvence otcových návštěv se snižovala. Velkou roli ve Filipově životě začali hrát prarodiče (z otcovy strany). Babička s dědečkem si jej brali domů i během týdne a v době prázdnin na 2 až 3 týdny, někdy i na měsíc.

Ve 3 letech byl Filip přemístěn do domova pro osoby se zdravotním postižením. Ubytovali jej na oddělení spolu s ostatními klienty rozdílného věku s různým typem postižení. Sdílel pokoj s dalšími 4 dětmi. S ostatními pak docházel z ústavu do blízké mateřské školy speciální. Filip, velmi temperamentní chlapeček, s nadšením poznával svět kolem sebe. Verbálně nekomunikoval. Vydával pouze zvuky, a pokud něco chtěl, přivedl dospělého k věci, kterou si přál nebo si ji vzal sám. Schopnostmi byl ve srovnání s ostatními dětmi z oddělení hodně napřed. Personál se domníval, že by Filip mohl být integrován do běžné mateřské školy. Zůstalo ale jen u představ a Filip i nadále navštěvoval MŠ speciální a posléze ZŠ speciální.

Matka navštěvovala syna 1 x za 2 měsíce. Otec 2 x do měsíce. Prarodiče dodržovali pravidelnost Filipových návštěv u nich doma (každý víkend), ale často si stěžovali, že s věkem se chlapec hůř a hůř zvládá, hodně zlobí a je paličatý. Stýskali si, že když nedostane to, co chce, vzteká se a dělá naschvály.

Filip těžko zvládal i návraty od prarodičů zpět do zařízení. Ve skupině dětí v ústavu byl hodně dominantní, ostatním dětem rád přikazoval. Kopíroval chování pracovníků ústavu, nesnášel, pokud se věnovaly jiným dětem. Nově zavedený komunikační systém (VOKS) rychle pochopil. Dostal prostor vyjádřit, co by chtěl, co by si přál a jeho chování se začalo zlepšovat.

Domovu, ve kterém Filip (teď už 13letý) bydlí, byla nabídnuta spolupráce s neziskovou organizací, která nabízí volnočasové aktivity dětem se znevýhodněním. Filip byl jako jediný ze skupiny dětí z ústavu se souhlasem otce, zákonného zástupce, do těchto aktivit mimo zařízení zapojen. Docházel pravidelně do kroužku, v němž se setkával s dětmi z běžných ZŠ. Zpočátku byl uzavřený, styděl se. I ostatní děti se k němu chovaly odtažitě, nevěděly, jak s ním komunikovat. Zásluhou hry a dalších

aktivit a také díky podpoře od vedoucích nacházely děti k sobě cestu a postupně se stávaly sebraným týmem. Filip se učil vyjadřovat své názory, spolupracovat, respektovat ostatní.

V komunikaci udělal obrovské pokroky. Učil se respektovat tempo ostatních dětí, nacházel v kroužku nové kamarády. Získával stále více sebejistoty, což ve skupině dětí v ústavu dával často najevo. Personál si začal u vedení pravidelně stěžovat, že je nezvladatelný, často zlobí, dává najevo nechuť dělat to, co se po něm chce. Zdůrazňoval, že toto chování se začalo u chlapce objevovat po návštěvách nových volnočasových aktivit mimo zařízení. Zjevně nevěděl, jak postupovat a pracovat se změnou chlapcova chování, neměl představu, jak u ústavu celou dětskou skupinu „kočírovat“. Nakonec se rozhodl „motivovat“ Filipa k poslušnosti tím, že mu za „zlobení“ zakázal docházet do oblíbeného kroužku.

Vedoucí volnočasových aktivit byly upozorněny na změny ve Filipově chování. Snažily se vysvětlit Filipův přirozený vývoj v nové dětské skupině zdravých dětí a s tím spojené změny chování, které se daly vhodným přístupem zvládnout. Pracovnice v ústavu byly ale přesvědčeny, že nejlepším řešením situace je zakázat Filipovi mimoústavní aktivity, neboť před tím bylo jeho chování v normě. Ústav proto ukončil s neziskovou organizací spolupráci. Chlapec tak přišel o kamarády a možnost trávit s nimi volný čas. Samozřejmě nechápal, proč už nemůže kroužek navštěvovat.

Cílem této brožury je podpořit všechny odborníky pracující s dětmi a pomoci jim ve vzájemné komunikaci. Uvědomit si, jak je důležité s dětmi mluvit, naslouchat jim a rozhodovat v jejich nejlepším zájmu.

POZNÁMKY

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Funkční komunikace jako klíč k úspěšnému zapojování dětí do rozhodovacích procesů

„Naslouchání je víc než jen nastavit uši v něčím směru a vyhodnocovat slova, která přicházejí z jeho úst. Naslouchání může znamenat učení se rozlišovat situace, ve kterých se člověk naštvě nebo rozruší; může to znamenat sledování pohybů dané osoby nebo činností, kterým dá přednost před jinými; může to znamenat vytváření příležitostí k tomu, aby tato osoba poznala nové věci, a pozorování její reakce na ně. Může to znamenat držení člověka v náručí, když pláče.“¹

„Kdykoli s někým sdílíme své myšlenky a pocity, komunikujeme. Sdílení smyslu je jednou z nejdůležitějších součástí péče o děti. Vzájemnou komunikací jim pomáháme rozvíjet se a růst.“²

Komunikace jako prostředek

(communicare = společně sdílet, činit něco společným)

Co zahrnuje pojem „komunikace“:

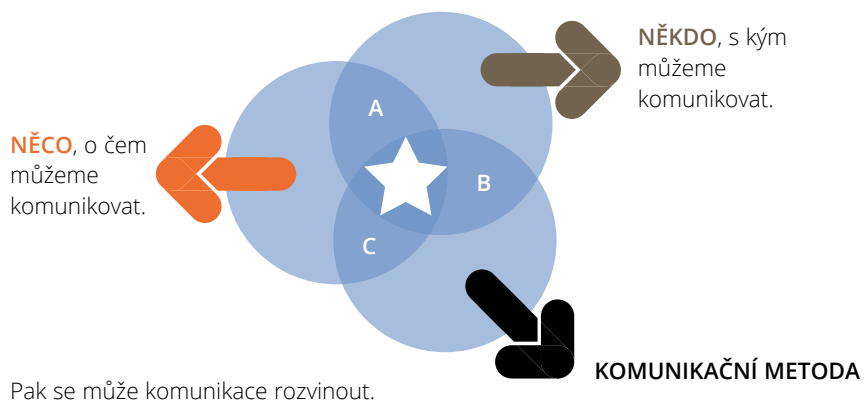
- > povídání,
- > ústní vyjádření,
- > výrazy v obličejí,
- > řeč těla,
- > oční kontakt,
- > tón hlasu,
- > písmo,
- > symboly,
- > e-maily,
- > krátké zprávy,
- > oděv a vzhled,
- > poslech,
- > porozumění,
- > reakce,
- > interpretace,
- > někoho, s kým budete komunikovat,
- > něco, o čem si budete povídat,
- > sdílené metody komunikace,
- > společné téma.

Pro komunikaci je důležité:

mít někoho, s kým komunikuji,

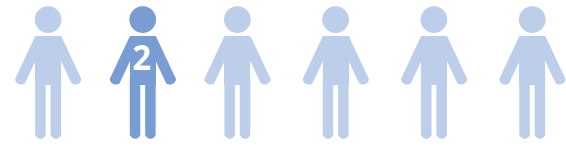
mít o čem komunikovat, na co reagovat,

mít způsob jak komunikovat (slovo, znak, obrázek).

¹ Micheline Mason – spisovatel, básník a lektor o inkluzivním vzdělávání a rovnoprávnosti osob s postižením.

² DOHERTY-SNEEDON, Gwyneth. Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

Lidské bytosti mají velkou snahu komunikovat a jsou schopny přizpůsobit svou komunikaci i nezvyklým okolnostem (např. komunikace s cizincem).

Den co den se komunikační dovednosti dítěte aktivizují v kontextu opakujících se komunikačních situací.

Nonverbální komunikaci můžeme využít pro podporu vývoje a učení dítěte, zároveň tato složka komunikace informuje o emocích, sociálním a kognitivním vývoji dítěte.

Gesto – znak jako nonverbální složka komunikace může také podporovat rozvoj jemné motoriky a na základě toho podporovat rozvoj komunikace verbální.

Komunikace s dětmi dle jejich komunikačních schopností

Abychom byli schopni s dětmi komunikovat, je nezbytné svoji komunikaci přizpůsobit dané úrovni porozumění mluvenému jazyku. Pokud známe úroveň porozumění dítěte, je možné komunikaci zacílit tak, aby byla pro dítě dosažitelná a srozumitelná. Mnozí rodiče, pedagogové, pečující osoby a profesionálové pracující s dětmi přizpůsobují svůj komunikační styl adekvátně věku dítěte a zároveň tím podporují neustálé učení se jazyku.

Komunikace před narozením dítěte

Komunikaci nelze opomenout již v prenatálním období, ve kterém nenarozené dítě svět kolem sebe intenzivně vnímá. Dítě je schopné rozpoznat pocity matky, vnímá její hlas, dokáže ho diferencovat od hlasů jiných lidí. Velmi důležitá je komunikace pomocí dotyku.

Komunikace s novorozencem

Pro novorozence je v tomto období důležité nové prostředí, ve kterém by měl převládat hlas matky, ale i její neverbální komunikace a samozřejmě dotyk. Pro dítě není klíčový obsah sděleného, ale zásadní je, že rozumí tónu, zabarvení a výšce hlasu. Novorozené dítě se prostřednictvím mimiky učí velmi brzy rozeznávat emoce. Už první měsíc lze z neverbální komunikace dítěte vyčíst různé emoce, např. smutek, úsměv, ale i překvapení, napětí, zamračení, uvolnění atd. Nejdůležitějším komunikačním prostředkem pro ně je samozřejmě pláč, kterým projevuje nespokojenost.

POZNÁMKY

Blank area for notes with horizontal dashed lines and black corner markers.

Funkční komunikace jako klíč k úspěšnému zapojování dětí do rozhodovacích procesů

Podvědomě svoji komunikaci přizpůsobujeme například takto:

- Mluvíme pomalu.
- Mluvíme v krátkých větách.
- V krátkých větách, které používáme, jasně oddělujeme slova.
- Mluvíme tónem, který je pro děti líbivý.
- Opakovaně pojmenováváme předměty, které děti obklopují.
- Komentujeme to, na co se děti dívají.
- Mluvíme o věcech, které děti vidí.
- Předkládáme dítěti další fázi jazykového vývoje. Například pokud dítě řekne „vato“, pravděpodobně budeme reagovat výrokem ve smyslu „ano, to je červené auto“. Tím dáváme najevo, že slovo přijímáme jako smysluplné, ačkoli ho dítě vyslovilo nepřesně. Předvedeme správnou výslovnost, ale také utvoříme ukázkou další fáze vývoje jazyka.
- Využíváme materiály, které slouží k rozvoji, podpoře a předvedení vytvářejících se jazykových dovedností dítěte (věkově přiměřené knížky, hračky).
- Zřetelně dítě oceňujeme, čímž je motivujeme, aby komunikaci dále rozvíjelo.

Mějme na paměti, že každé vývojové období dítěte vyžaduje jiný způsob komunikace.

Komunikace s kojencem

V tomto období dochází k významnému vývoji řeči – broukání. Později je dítě schopno samostatně vyslovit první slova. Na konci tohoto období dokáže již porozumět sdělovanému a reaguje na jednoduché podněty. Komunikace tak slouží k získávání správných socializačních návyků – vyjádření pochvaly, povzbuzení dítěte. Významnou roli hraje v tomto období mluvené a čtené slovo.

Komunikace s batoletem

Dítě si nyní utváří svou osobnost a více se v komunikaci prosazuje. Zajímá se intenzivně o věci kolem sebe a aktivně se dotazuje. Děti mají rády, když dospělí komentují, co se kolem děje, přispívá to k lepšímu pochopení okolního světa. V komunikaci má své místo hra, sdělování prožitků a přání. V tomto věku obvykle dítě prochází obdobím vzdoru a komunikace nám pomáhá při nastavování jasných hranic. Při komunikaci budme vždy důslední, ale citliví.

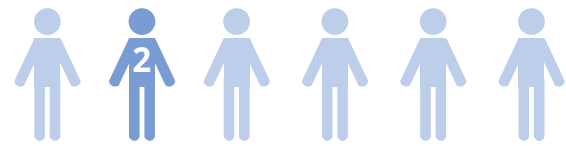
Komunikace s dítětem předškolního věku

V období předškolního věku je komunikace nástrojem oboustranného sdílení nejen s dospělými, ale i s vrstevníky. Dítě vyžaduje nové pravdivé informace. Vyhledává pozitivní vzory. V komunikaci se nyní velmi dobře promítá jeho temperament. Pro jeho zdravé sebeuvědomování je důležité povzbuzování. Děti mají velmi bohatou fantazii. Jako výrazový prostředek stále převládá hra, příběhy, pohádky. Rády opakují slova, aniž by znaly jejich význam, ale zároveň se zajímají o nové souvislosti a svět kolem sebe.

Komunikace s dospívajícím dítětem

Komunikačně je toto období považováno za nejsložitější. Dospívající procházejí řadou tělesných a emocionálních změn, které v nich probouzejí nejistotu, jež pak bývá maskována různými vzorci chování, používáním vulgarismů, uzavřeností či naopak přílišnou výstředností. Mladým dospívajícím je třeba dát najevo, že je respektujeme, dokážeme je vyslechnout, ale zároveň jim nabízíme svůj názor či doporučení. Je důležité jednat taktně a umět přiznat chybu. V komunikaci s dospívajícími bychom měli mít opět jasné hranice.

Rozhovor s dítětem – „komunikace třemi směry“

Komunikace s dítětem je obvykle setkáním tří stran, do kterého jsou zapojeni mimo dítě také rodiče, pečovatel nebo nějaká jiná doprovázející osoba a jako třetí strana je zde pracovník, pedagog či jiný odborník. Děti se velmi často během třísměrné komunikace nacházejí na okraji interakce. Během komunikace se ocitají v neobvyklé situaci, jelikož jsou jistým způsobem závislé na podpůrné dospělé osobě. Do nezvyklé situace je stavíme také tím, jakým způsobem v těchto situacích jednáme.

Míra zapojení dětí do rozhovoru velmi závisí na chování nás dospělých. Některé rodiče či doprovázející osoby budou mít snahu za dítě odpovídat, a proto je velmi důležité soustředit se dobře na to, komu otázku pokládáme. Některé děti mohou být velmi aktivní, v komunikaci zdatné a svůj prostor pro odpověď si vezmou samy, ale některé potřebují více času a podpůrné prostředí. Pro sociálního pracovníka, pedagoga či lékaře je klíčové využívat neverbálních složek komunikace. Děti během rozhovoru velmi citlivě vnímají například pohled do očí. Při kladení otázek buďte velmi opatrní, na koho se díváte. Pokud během pauzy, kterou dítě učiní třeba jen proto, že potřebuje čas na rozmyšlenou, kontaktujete očima doprovázející dospělou osobu, neboť je velmi pravděpodobné, že dospělý se bude snažit odpověď za dítě dokončit nebo je jinak přerušit.

Během vedení rozhovoru s dítětem se často dopouštíme chyb v tom, že během interakce není tak zcela jasné, kdo je vlastně klient. V posledních letech došlo k velkému kulturnímu posunu v oblasti rozhodování ve věcech, které se děti týkají, ve vnímání dítěte jako rovnocenného partnera. Přesto se nám však, pokud za námi jako za odborníky dítě přichází v roli uživatele služby či klienta, ne vždy daří takto k dítěti přistupovat. Stále se stává, že děti jsou vyloučeny z komunikace, i když rozhodnutí o dané věci záleží na jejich vyjádření, neboť se jich zásadně týká.

> Nápady a tipy pracovníků OSPOD: Jak vést rozhovor s dítětem?

PROSTŘEDÍ: Soukromí, příjemné místo, jeden na jednoho nebo raději se svědkem, problém ve škole – nevhodné prostory pro rozhovor s dítětem.

IDENTITA: Představit se, uvést, proč tu jsem, kdo jsem, co budeme dělat.

BEZPEČÍ: Informovat dítě o bezpečí (zůstane to mezi námi, jsem tu kvůli soudu).

UPŘÍMNOST: Na začátku říci, že bych byl/a ráda, abychom si říkali pravdu – jinak nemůžeme pomoci.

DŮVĚRA: Nabídnout formu vzájemného oslovení, tvar jména, tykání, vykání.

VZÁJEMNÉ POZNÁVÁNÍ: Poznat dítě předem – co má rádo, záliby, najít společná témata, prolomit bariéry.

HRA: Pastelky, papíry, zvířátka – maňásci, hračky, obrázky, pracovní archy – strom života, opuštěný ostrov.

PŘÍZPŮSOBENÍ SE: Mimika, hlas, jít na úroveň dítěte – i na zem v herně.

ROLE: Vstoupit do role „žáka“, partnera – dítě mne může obohatit, nechat si třeba vysvětlit, jak tedy funguje ta počítačová hra.

ZÁJEM: Ukázat dítěti, že věnujeme pozornost jeho zájmům a problémům.

EMPATIE: Vycítit, co je tématem dítěte – ukázat svoji účast.

ROZVAHA: Rozeznat, co je názor dítěte a co řeč připravená rodiči.

Specifika komunikace s dětmi s postižením

> Následující tvrzení napsali o dětech s postižením odborníci:

„Vůbec nekomunikuje, všichni říkají, že to nemá smysl ani zkoušet.“

„Bylo velmi náročné mu porozumět, takže jsem napsal do zprávy: Neříká schopen mluvit, tudíž jeho názor nebylo možné zjistit.“

„Nerozumím jedinému slovu, které říká, a abych byl upřímný, nejsem si jistý, zda říká vůbec něco smysluplného.“

„Myslel si, že nerozumím tomu, na co se mě ptá, mamka ho musela upozornit, že jsem inteligentní a vlastně to, co řekla, bylo: „Možná byste se na to měl zeptat jí.“ To se mi stává docela často.“³

> Vzkazy dětí:

„Pokud nerozumíte, jasně to řekněte.“

„Nepředstírejte, že jste nám rozuměli. Požádejte nás, abychom zopakovaly, čemu nerozumíte.“

„Neobviňujte nás a nezlobte se na nás.“

„I my máme pocity.“

„Nebojte se nás ptát, i když víme, že jste nervózní.“

„Nemějte strach se s námi bavit.“

„Učte se od nás.“

„Možná jste z toho v rozpacích, ale buďte v klidu a vytvrďte.“⁴

Úmluva o právech dítěte říká, že názory dětí musí být zohledňovány obzvláště ve věcech, které se jich týkají. Jako profesionálové bychom se měli ujistit, že jsou zapojovány všechny děti. Například děti s postižením čelí mnoha překážkám v komunikaci jež jsou důsledkem postižení. Mnoho problémů však pramení z našich postojů a očekávání. To následně ovlivňuje i způsob, jakým s těmito dětmi jednáme a jak s nimi pracujeme.

Všichni komunikujeme mnoha různými způsoby. Děti hrou, výrazem těla a obličejem. Mnoho z nás se umí vyjádřit pomocí mluveného jazyka, ale pro někoho nemusí být tento způsob dorozumívání možný. Při komunikaci s dětmi s postižením můžeme být často velmi nervózní. Obvykle přicházíme s obavami, že nebudeme schopni sdělit to, co jim chceme říci, protože nám nebudou rozumět. Je to způsobeno především nervozitou a nedostatkem jistoty jednat s nimi stejně jako s ostatními dětmi.

Při komunikaci s dětmi s postižením musíme být trpěliví. Před tím, než se s nimi začneme dorozumívat, je důležité sledovat je a pozorovat v jejich přirozeném prostředí.

Je normální, že máte obavy, když se poprvé setkáváte s dítětem, které komunikuje způsobem, který je pro vás nový. Je dobré si uvědomit, že je lidské dělat chyby. Může nám to pomoci a je možné chybu společně s dítětem napravit. Všechny děti a mladí lidé komunikují, ale možná to dělají jen způsobem, který neznáme. Někdy nám bude trvat déle, než se s nimi naučíme dorozumívat. Bude to vyžadovat mnoho úsilí, více dovedností či zdrojů i pomůcek.

Dítě neslyšící

Oblast poznávací (pocity, zvuky, představy) a oblast osobnosti (chování a emoce) mohou být u dítěte jiné, je s tím třeba při komunikaci počítat.

Oblast navázání vztahu s okolím – navazování sociálních vztahů, orientace v prostoru je pro dítě obtížnější.

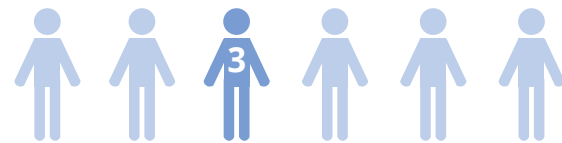
Před zahájením hry (činnosti) je dobré navázat s dítětem oční kontakt = zahájení komunikace.

Dítě sice nereaguje na zvuk, ale může velmi dobře odpovědět na změnu osvětlení, proudění vzduchu nebo vibraci.

Hračky a předměty by měly být při hře v zorném poli dítěte.

Nedotýkejte se nečekaně dítěte na hlavě a zádech – velmi by se leklo. Vhodné místo pro dotek je paže.

^{3,4} Two way street. Tréninkové DVD a příručka o komunikaci s dětmi a mladými lidmi s postižením. <http://www.triangle.org.uk/>

Komunikace by měla probíhat na dobře osvětleném místě – nestůjte tak, aby vás dítě mělo proti oknu. Nevidělo by vaši mimiku a nemohlo by odezírat.

Dítě nevidomé

Průběžně informujte dítě o tom, co děláte.

Používejte jednoduché výrazy, aby vám rozumělo.

Před tím, než s ním začnete manipulovat, oslovte je, aby se neleklo.

Pro stejnou činnost používejte stejné označení, aby vědělo, co bude následovat.

Hračky mu ukládejte na stejném místě.

Pro malé děti jsou lepší větší hračky, nejlépe s různorodým povrchem.

Pro dítě je důležitý kontrast – protiklad: černá x bílá + červená, žlutá a „svítivé“ barvy nebo podsvícení.

Pro hru dětí s poruchami (zbytky) zraku je důležité světlo – dobře osvětlená místnost.

Je třeba zajistit správný úhel plochy, na kterou se dítě dívá. (Nemusí to být vzhledem k typu zrakové vady ve střední ose.)

Dítě potřebuje více času na rozpoznání předmětu.

Nezapomínejte, že unavitelnost u dětí se zbytky zraku je vysoká.

U dětí s centrální poruchou zraku je pravděpodobné, že lépe budou registrovat pohybující se hračky a předměty.

Dítě s autismem

Zjistěte, co má dítě rádo, co má nerado, jaké má stereotypy, jaký typ komunikace používá, jak reaguje na změnu. Lépe se s ním pak navazuje prvotní kontakt a předchází obtížím.

Připravujte denní program – ve formě předmětů, obrázků/slov (dle schopností dítěte), seřadte činnosti, jak budou na sebe během dne navazovat – kde, kdy a jak dlouho.

Pracujte s orientací v čase – pokud dítě nerozumí hodinám, zkuste použít při činnostech např. kuchyňskou minutku.

Rozdělte místa, kde se co dělá – práce, zábava.

Mějte oddělené místo pro individuální hru x rozptýlení pozornosti.

Používejte vizuální motivaci a komunikaci.

POZNÁMKY

Blank area for notes with a dotted line and black corner markers.

Specifika komunikace s dětmi s postižením

Co sledovat při nonverbální komunikaci:

- > Zrakové signály dítěte, směr pohledu.
- > Gestikulaci dítěte (gesta někdy odrážejí implicitní znalost, kterou děti nedokážou vyjádřit explicitně. Mohou usnadnit chápání nebo vyjadřovat sdělované informace. Mají významnou úlohu při rozvoji řeči.
- > Mimiku.
- > Jestli dotek dává možnost jak navázat komunikaci beze slov. Tzv. kvalita doteku je důležitá pro pocit bezpečí – příjemný dotek je celou dlaní (není bodový), není chaotický a krátký, ale zůstává na jednom místě delší dobu. Má zklidňující efekt, dítě se může začít soustředit.
- > Jak upoutává dítě pozornost.
- > Zda používá naučené chování z podobné situace.
- > Zda využívá nápodobu a ukazování.

Dítě s mentálním postižením

Počítejte s vysokou unavitelností a krátkodobou pozorností.

Střídejte činnosti (dítě musí mít možnost odpočinout si).

Zapojujte různé smysly, využívejte rytmus, pohyb.

Vysvětlujte jasně, názorně a jednoduše (rozdělte činnost do dílčích kroků).

Opakujte, opakujte, opakujte...

Respektujte pomalejší psychomotorické tempo – tyto děti potřebují více času.

Chvalte, nezlobte se, ale dávejte jasné hranice (např. činnost dokončím za dítě, ale ono mě při tom pozoruje a teprve pak začíná něco nového).

Dítě s dětskou mozkovou obrnou

Zajistěte dítěti vhodnou polohu.

Předcházejte záklonu hlavy dítěte, který u něj může zvýšit spasticitu a znemožnit komunikaci.

Podněcujte k pohybu (činnosti) může být dán verbálně, gestem (u starších dětí) nebo dotykem a vedením – doprovázením pohybu.

Postupujte vždy od nejjednoduššího k nejsložitějšímu a po malých krocích.

Dítěti činnost předvádějte.

Zmenšujte množství pomoci, jakmile se dítě začíná učit a používat nové dovednosti.

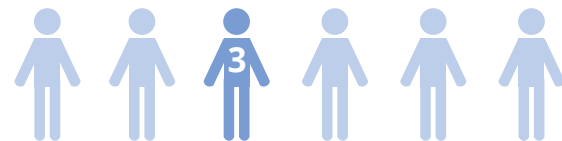
Používejte vhodné hračky, pomůcky, okolí a podněty, které zvyšují motivaci.

Dítě s kombinovanými vadami a děti ležící

Pro první kontakt využívejte dotek na rameni (tzv. iniciální dotek). Obecně je třeba u těchto dětí postupovat dle konceptu bazální stimulace.

Pro hru používejte hračky rozvíjející taktilní cití (hračky z různých druhů látek) a hračky, které dítě vnímá pomocí propriocepce („drnčící hračky“), zkuste změnit postupně polohu dítěte (vestibulární stimulace).

Nechejte dítěti dostatek času na reakci na podnět, který mu poskytnete – nespěchejte.

Jak upoutat pozornost dítěte

Mluvte. Umístěte sebe nebo hračku do zorného pole dítěte.

Nejčastější způsob upoutání pozornosti – kombinace sluchu a zraku. Komentujte každou činnost svou i dítěte, pokud to dítě nerozptýluje.

Oslovujte dítě jménem, na které je zvyklé.

Předměty, o kterých se mluví, vybírejte z bezprostředního okolí dítěte, aby si dokázalo propojit slovo/znak a konkrétní předmět.

Komunikace začíná tehdy, pokud byla upoutána pozornost dítěte.

Snažte se být v úrovni dítěte – řiďte se jeho polohou.

Upoutejte pozornost ohraničením (např. využití umělohmotného kroužku, který si dáme před ústa nebo do něj položíme hračku, o které mluvíme a se kterou si budeme hrát).

Napodobujte, co dělá dítě – je velmi pravděpodobné, že pak začne také napodobovat. (Když dítě vydává slabiky, zvuk, žvatlání matky je opakuje. Pro dítě je to zpětná vazba a rozvíjí se vzájemná interakce).

Jedna činnost vychází z druhé, není nutné přemýšlet nad tím, jestli to, co děláte, je v danou chvíli „užitečná činnost“ (např. foukání bublin). Hra/činnost má dítě bavit, rozvíjet jeho MOTIVACI k tomu hrát si, účastnit se na hře a tak i na sdílení, komunikaci (zmíněné foukání bublin mj. podporuje dýchání, zlepšuje funkci ústního uzávěru /snížení salivace/, artikulaci, koordinaci pohybů HKK, koordinaci oko-ruka /pokud bude dítě bubliny chytat/ atd.).

POZNÁMKY

Blank area for notes with horizontal dotted lines and black corner markers.

Co je participace...

Klíčové body pro realizaci aktivit participace:

- Proces je stejně důležitý jako výsledný produkt.
- Možnost účastnit se na rozhodování a být zapojen je jedním ze základních práv dětí a mladých lidí. Všechny děti by měly dostat příležitost rozhodovat o věcech, které se jich týkají.
- Dospělí, kteří děti provázejí, by měli přizpůsobit své chování, jazyk a způsob práce dětem.

Rady dětí, jak na to, aby bylo zapojování úspěšné:

„Musí to být taky legrace.“

„Ať je to zajímavé.“

„Pomozte nám dozvědět se o našich právech.“

„Pomozte nám naučit se naslouchat jeden druhému.“

„Používejte obrázky, hry a jednoduchá slova.“

„Dejte nám šanci sdílet vám dospělým náš názor.“

„Dejte nám šanci mluvit a sdílet naše sny, naděje a výzvy navzájem.“

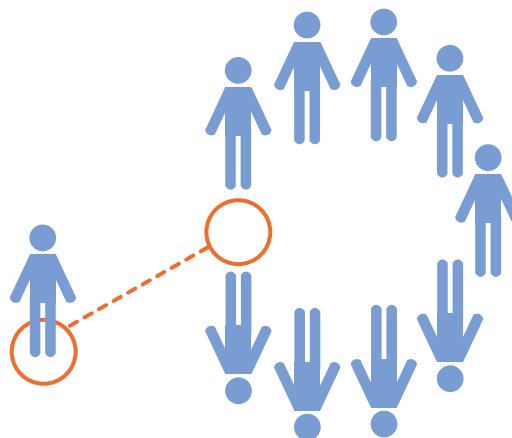
„Naučte nás nové věci.“

„Vytvořte nám příjemnou atmosféru.“

„Pomozte nám růst a stát se něčím víc.“

„Dodržujte své sliby.“⁷

Spoluúčast na rozhodovacím procesu je stěžejní pro růst a vývoj dítěte v jedinečnou a zodpovědnou osobnost. Participace dává možnost vyjádřit své pocity, vize, přání a dovoluje nám ovlivnit výsledek. Hart definuje participaci jako: „... proces sdílení názorů, které ovlivňují jak život náš, tak celé společnosti, ve které žijeme.“⁵ Děti a mladí lidé mají právo podílet se na rozhodnutích, která ovlivňují životy jejich, blízkých a celé širší komunity, ve které žijí.

Participace očima dětí

„Měl jsem možnost říct dospělým svůj názor a oni mě poslouchali.“

„Já zpíval přede všemi, které jsem nikdy předtím neviděl.“

„Dejte nám šanci sdílet naše sny, plány a problémy.“

„Setkání s novými a starými přáteli.“

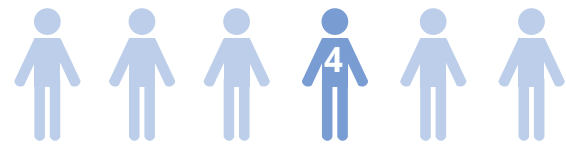
„Měl jsem možnost hovořit o svých snech, o tom, jak získat práci, o přátelích, lékařích a o tom, co je pro mne dobré nebo špatné.“

„Naučil jsem se, jak se nehádat s ostatními a jak s nimi spolupracovat.“

„Pomohlo mi to, abych se stal užitečným pro sebe a pro své okolí. Více si věřím a začal jsem cítit, že ostatní poslouchají, když jim chci něco říci. Více nad věcmi přemýšlím a jsem více samostatný. Projekt mi otevřel dveře, abych se posunul ve svém životě zas o kousek dál.“⁶

⁵ Hart, R., *Children's Participation – from Tokenism to Citizenship*, UNICEF, 1992.

^{6,7} Děti a mladí lidé s mentálním postižením, kteří se účastnili projektu „Proměnit slova v činy: Naplňování práv a inkluze dětí s mentálním postižením v Evropě“, Lumos 2013.

Participace dětí v akci

Na co je třeba myslet, než se pustíme do participace

Zapojování dětí není jen soubor aktivit, ale jedná se o určitý způsob práce s dětmi a mladými lidmi. Stejně důležitá je jak samotná cesta a proces, tak i cíl neboli produkt. Měli bychom mít vždy na paměti, že naším cílem by mělo být zapojení všech dětí. Ať už do aktivit skupinových či individuálních. Děti se mohou účastnit již plánování. Nezbytné je zjistit, jaké jsou silné stránky členů skupiny, co je baví, naplňuje a jak jejich přednosti využít pro vytváření a realizaci jednotlivých aktivit. Musíme si však uvědomit i určitá omezení, kterým mohou děti čelit při účasti v aktivitách. Efektivní zapojování dětí by mělo vycházet primárně z jejich znalostí, informací, jaké mají, zkušeností z minulosti, přítomnosti a jejich plánů do budoucna. Děti potřebují zejména srozumitelné informace a podporu od dospělých.

Úskalí a rizika při vytváření skupin pro zapojování dětí

Děti potřebují pochopit smysl své účasti.

Účast nemůže být skutečná, pokud nepoznají možné důsledky a dopad svých názorů a myšlenek.

S dětmi je velmi snadné manipulovat. Je vždy odpovědností dospělých, kteří je provázejí, zajistit, že tvrzení a názory dětí nebyly nijak ovlivňovány.

Bez dostatečné podpory dospělých při zapojování dětí do rozhodování o nějakých zásadních změnách (služeb, politik) se velmi snadno objeví nerealistická očekávání dětí. Dospělí musí zajistit, aby pochopily, čeho je možné jejich spoluúčastí dosáhnout, jaké jsou krátkodobé a dlouhodobé cíle skupiny.

Děti bývají velmi často začleňovány do krátkodobých konkrétních projektů a akcí, u nichž se nepočítá se žádnou udržitelností či návazností. Takové aktivity jim mohou přinést zklamání a frustraci, v nejhorším případě pocit, že byly zneužity.

POZNÁMKY

Blank area for notes with horizontal dotted lines and black corner markers.

Proč je zapojování dětí důležité?

Kazuistika:

Podpora komunikace s vrstevníky.

Honza má potíže v komunikaci. Komunikuje pomocí výměnného obrázkového systému (VOKS). Jeho způsob komunikace funguje velmi dobře v interakci s dospělými a s pracovníky. Není pro něho však snadné navázat kontakt se svými vrstevníky. Nemožnost komunikace s nimi tak snižuje jeho sebedůvěru. Během úvodní části skupinové práce vymyslel pracovník hru na hádání symbolů z kartiček VOKS, která vzbudila zájem u ostatních dětí. Honza se dostal do role odborníka, který určoval úsměvem nebo zamračením, zda děti význam obrázku uhodly správně. Na chvíli se tak stal středem pozornosti a jeho sebedůvěra povyroستlo. Ostatní děti se dozvěděly něco o jeho potřebách a silných stránkách a nejdůležitější bylo, že si zkusily, jak Honzu přijmout mezi sebe.⁸

Dospělí často činí zásadní rozhodnutí, která mají přímý dopad na životy dětí bez jakékoli jejich účasti. Ne vždy jsou priority rodičů či jiných dospělých shodné s prioritami dětí. Většina dětí je schopna vyjádřit své pocity a přání, ale dětem mladším či s postižením a potížemi v komunikaci je třeba poskytnout podporu a srozumitelné informace, aby vůbec měly možnost rozhodnout se.

Praxe ve smysluplném zapojování dětí do rozhodovacích procesů je u nás stále velmi vzácná, u dětí s postižením pak téměř žádná. Pokud je taková možnost dětem poskytnuta, stane se participace přínosem jak pro ně samotné, tak pro celou společnost.

Vliv zapojování do rozhodování na děti a mládež

Děti se učí o svých právech.

Jejich sebedůvěra a důvěru lze zlepšit prostřednictvím nových znalostí, nových dovedností.

Dostanou příležitost učit se a procvičovat sociální dovednosti jako naslouchání, vyjednávání a prokazování úcty. Učí se životním dovednostem, jako jsou řešení problémů, rozhodování, třídění informací.

Jsou si vědomy různých perspektiv a demokratických procesů, včetně možnosti zlepšit služby prostřednictvím své účasti, učí se konzultovat a hledat kompromisy.

Naučí se, že hrají důležitou roli ve svých vlastních životech a v životě celé společnosti, ve které žijí.

Účast na aktivitách participace nabízí dětem praktické zkušenosti a možnost učit se, jak prosazovat svá práva.

Přínosy účasti dětí na rozhodování pro společnost

Děti zapojené do rozhodování by měly mít možnost podílet se na změnách. Tento proces jim pomáhá budovat individuální sebedůvěru a sebeúctu.

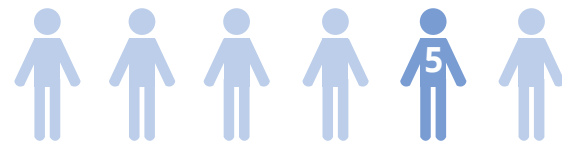
Učí se řešit problémy konstruktivně a demokratickým způsobem, což napomáhá rozvoji společnosti.

Účast dětí zvyšuje povědomí veřejnosti o jejich potřebách a pomáhá zlepšovat například služby.

Politiky vzniklé za účasti dětských hlasů jsou obvykle kvalitnější a lépe reagují na potřeby dětí.

Děti s mentálním postižením mohou samozřejmě jediné posoudit věci ze svého úhlu pohledu. Ony jsou odborníky na svůj život a není možné zlepšovat služby

^{8,9} Děti a mladí lidé s mentálním postižením, kteří se účastnili projektu „Proměnit slova v činy: Naplňování práv a inkluze dětí s mentálním postižením v Evropě“, Lumos 2013.

bez jejich účasti. Různí tvůrci politik začínají vidět děti jako své partnery a nositele změny spíše než jako pouhé „příjemce“ námi vytvářených služeb.

Co říkají děti o důležitosti zapojování

„Chceme být silnější a chceme, aby naše hlasy byly slyšet.“

„Potřebujeme, abyste se nás ptali na to, co chceme.“

„Je pro mne moc důležité, abyste se mne ptali – Jaké to dnes bylo? Jak se ti daří?“

„Můžete se zeptat táty nebo mámy, ale nejlépe vím já sám, co chci.“

„Naučili jsme se, jak naslouchat jeden druhému.“

„Myslím, že rodiče by se nás měli ptát na náš názor, víme nejlépe, jak můžeme být šťastní.“

„Všichni máme stejná práva na vzdělání a práci jako ostatní. Nejsme druhořadí, jsme všichni stejní.“

„Každý mladý člověk s postižením má právo a touhu stýkat se s „normálními“ lidmi. Jsme stejně dobří i pro ostatní.“

„Moc mě to baví, měli jsme možnost se skrze povídání, sdílení a legraci naučit jak řešit náročné situace v našem životě.“⁹

Principy procesu zapojování dětí

Možnost volby

Poskytovat dětem možnost volby zvyšuje jejich samostatnost a stimuluje proces učení. Pokud jim nabízíme nějakou volbu, umožníme jim rozvíjet sebe-determinaci a vlastní zodpovědnost. Vždy však hledíme na jejich zdraví, bezpečnost či smysluplnost poskytováním omezeného výběru.

Volba je součástí řešení problému. Pokud dáváme možnosti, děti zapojují svoji mysl a vytvářejí nové a unikátní kombinace myšlenek a nápadů. To vše přispívá k jejich kognitivnímu vývoji a růstu sebevědomí.

Výběr nabízený malým dětem musí být pro ně smysluplný a reálný, ale ne příliš přehnaný. Mladší děti obvykle lépe volí pouze z několika možností.

Děti v ústavních zařízeních, které jsou zvyklé, že je vybíráno obvykle za ně, se mohou velmi snadno cítit nejistě a zmateně v situaci, ve které se od nich najednou očekává, aby si vybraly samy. Potřebují čas, podporu a trénink stejně tak jako naši trpělivost, aby se mohly lépe naučit v podstatě nové dovednosti.

POZNÁMKY

Blank area for notes, framed by black corner brackets and containing horizontal dotted lines for writing.

Proč je zapojování dětí důležité?

Kazuistika:

Možností volby k vyššímu sebevědomí.

Tamara, holčička s Downovým syndromem, neměla zpočátku moc chuti zapojovat se do skupinových aktivit. Zbožňovala ale zpěv dětských písniček a zapojovala se jen tehdy, když se ve skupině zpívalo. Výsledkem bylo, že odmítala účastnit se jiných aktivit skupiny. Čím méně se činností skupiny účastnila, tím méně si v ní byla jistá. Pracovník se rozhodl trochu ji povzbudit a dal jí důležitou roli. Tamara byla zodpovědná za výběr písničky, která se zpívala vždy v krátké pauze k odpočinku. Postupně se začala zapojovat i do ostatních aktivit, a dokonce si i vybrala kamarádku, se kterou chtěla pracovat ve dvojici.¹⁰

Kazuistika:

Jazyk a komunikace.

David byl opožděný ve vývoji řečových a jazykových dovedností. Jeho rodiče se trpělivě snažili každý den ptát, co dělal v denním centru, ale někdy pro ně bylo velmi složité porozumět jeho odpovědi. To samozřejmě Davidovi způsobovalo velké zklamání, stres a neuspokojení touhou komunikovat. Pracovník Davida vyfotografoval během různých skupinových aktivit v centru a vytvořil mu složku s jeho jednotlivými obrázky, aby mohl se svými rodiči sdílet své zážitky efektivněji. Využitím fotografií byli rodiče schopni iniciovat rozhovor a pomoci Davidovi se sdělením toho, co dnes dělal. Později začali doplňovat databázi fotografií i doma, což pomohlo Davidovi a ostatním dětem dozvědět se vzájemně o sobě více a užít si společně strávený čas s větší sebejistotou a radostí.¹²

Pozorování a naslouchání

Pozorování a naslouchání jsou nezbytné dovednosti, které nám jako odborníkům pomáhají plánovat aktivity zapojování dětí. Zahrnuje to využití všech smyslů a emocí, přičemž nejsme omezeni pouze řečí. Pozorování pro nás může být klíčovým nástrojem ke shromažďování názorů dětí, zejména u těch s těžším postižením v oblasti komunikace. Děti dokážou sdělit své emoce tím, co dělají. Komunikují pomocí svého hlasu, postojů, gest, svými návyky a výrazy obličeje. Pokud pracujeme s dítětem, které má závažné kombinované postižení, je vždy dobré zjistit, jak vyjadřuje své „ano“, „ne“ a „nevím“. Je také možné naučit se komunikační systém dítěte, i když je zpočátku pro nás nesrozumitelný. Dalším zásadním principem je zavést ve skupině takový způsob komunikace, v němž má každý prostor pro názor. Je proto třeba aplikovat různé metody naslouchání, využívat pozorování, loutky, s ohledem na věk, schopnosti a náplň i výtvarné a dramatické aktivity.

Reflektování a zpětná vazba

Reflexe nebo přemýšlení o tom, co se během aktivit událo, jsou nedílnou součástí procesu zapojování dětí. Tento proces vyžaduje od dospělých určitou míru odpovědnosti brát názory dětí vážně, přemýšlet o nich a jednat v jejich zájmu. Dětem by se vždy mělo dostat odpovídající zpětné vazby. Aktivity jejich zapojování mohou začít velmi snadným vyprávěním o lidských právech, při nichž děti mohou začít objevovat stigmata a předsudky, které často vytvářejí bariéry ve společnosti. Velmi důležitou podporu při zapojování dětí představují diskuse o dětských starostech, přáních, snech nebo jiných tématech, jež vnímají jako důležité pro sdílení.

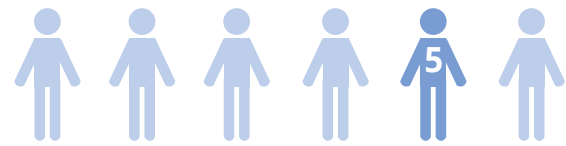
Budování sebejistoty a sebevědomí

Sebevědomí a sebejistota dětí jsou obvykle ovlivněny mírou lásky, pochopení a ocenění, kterých se jim dostává. Náhled dětí na sebe je často utvářen na základě toho, co slyší od svých rodičů, pečovateli a lidí, kteří jsou jim blízcí. Budování sebejistoty a sebevědomí je závislé na subjektivním vnímání úspěšnosti dítěte a také toho, jak je schopno vytvářet vztahové vazby. Dětské sebevědomí může růst prostřednictvím aktivit participace, pokud děti mají náležitou podporu a aktivity směřují k budování vlastních hodnot, zodpovědnosti, samostatnosti, sebeúcty, emočních kompetencí, rozvoji nových dovedností, pocitu někam patřit a pocitu sounáležitosti. Jejich sebevědomí může být posílena také uznáním za jejich účast v aktivitách či poděkováním za jejich názor či nápad. Pokud děti pochválíme či jim vyjádříme své uznání, když udělají něco dobrého, setkáme se obvykle s pozitivním výsledkem. Sebeúcta dětí je povzbuzováním neustále posilována. Podpora v rozhodování může pomoci vybudovat pocit důvěry a samostatnosti. Dětské sebevědomí se zvyšuje,

^{10, 12} *Děti a mladí lidé s mentálním postižením, kteří se účastnili projektu „Proměnit slova v činy: Naplňování práv a inkluze dětí s mentálním postižením v Evropě“, Lumos 2013.*

¹¹ *Několiustránková knížka dítěte, která shromažďuje informace o dítěti ve velmi jednoduchém a dítěti blízkém provedení (obrázky, fotky, symboly, málo textu). Může být nápomocná při přemístování dítěte do jiného prostředí, při příchodu nového personálu, pro snazší komunikaci s dítětem, rychlejší seznámení se základními informacemi o dítěti, při setkání s cizími novými lidmi.*

¹³ *McLEOD, Alison. Listening to Children: A Practitioner's Guide. London: Jessica Kingsley Publishers, 2008. 224 s. ISBN 978 1 84310 549 7.*

pokud se s ním zachází vážně a s respektem. Je důležité dětem vše srozumitelně vysvětlit a brát je jako inteligentní bytosti, které dokážou věci pochopit a dospět k vlastním závěrům. Pokud budeme názory dětí bagatelizovat, vysmívat se jim či je neposlouchat, způsobíme, že budou trpět nedostatkem důvěry. Pouze vzájemný respekt mezi nimi a dospělými posiluje důvěru. Aby se děti více podílely na rozhodnutích, která ovlivňují jejich život, je důležité podporovat rozvoj jejich dalších dovedností či znalostí v oblasti práv na zapojování se do rozhodování.

Poskytování srozumitelných informací

Klást dětem otázky a chtít po nich rozhodnutí, než skutečně porozumějí dané problematice, postrádá základní složku úspěšné participace a hraničí s tokenismem. Měli bychom zajistit, aby děti měly přístup k informacím, a to nejen proto, že jsou v procesu zapojování dětí, ale proto, že všichni mají stejná práva. Je důležité, abychom zajistili dostatek na přípravu otázek, srozumitelných informací, diskuzí, na zkoumání dalších možností. Jedním z nástrojů, které se ukázaly jako zvláště úspěšné při podpoře dětí a mladých lidí komunikovat a podílet se na aktivitách bylo použití komunikačních pasů.¹¹ Tyto nástroje nám umožní vývoj jednotlivých komunikačních programů pro děti s potížemi v oblasti komunikace. V současné době se vyskytuje řada organizací, které se přímo zabývají tvorbou materiálů a informací v tzv. snadném čtení. Většinou spolupracují s lidmi s postižením, kteří se na výsledných produktech velkou měrou podílejí. Tito lidé s postižením, kteří již mají nějakou zkušenost, mohou fungovat jako vzor pro děti a mladé lidi a zvyšovat tak jejich sebedůvěru a chuť mluvit sami za sebe ve věcech, které jsou pro ně důležité.

Legrace

Smysluplná participace je časově velmi náročná. Chvilí potrvá, než u dětí vybudujeme novou důvěru, posílíme jejich nabyté dovednosti a poskytneme prostor pro rozvoj nových. Je třeba o věcech diskutovat, získávat informace, reflektovat a rozvíjet názory dětí na danou problematiku. Informace pro děti musí být srozumitelné. Zároveň nesmíme zapomenout na výstupy ze své práce. Participace jako taková může být velmi náročná, proto je třeba myslet i na zábavu a legraci. Hraní her přetváří učení v zábavu. Zábavné skupinové aktivity napomáhají sociálnímu a kognitivnímu rozvoji dětí, což vede k větší důvěře a schopnosti sebevýjádření. Hraní podněcuje rozvoj jazykových dovedností, myšlení, rozvoj svalových schopností a tvůrčích schopností.

Deset tipů jak efektivně zapojovat děti do procesu rozhodování:

- > Zapojovat děti na úrovni jim vlastní.
- > Dávat možnosti výběru.
- > Jednotlivé volby musí být pro děti naprosto srozumitelné.
- > Myslet na roli rodičů a pečovatелů v procesu zapojování dětí.
- > Plánovat setkání a aktivity s dětmi, ne pro děti.
- > Snažit se vytvořit během setkání přátelskou atmosféru.
- > Brát názory dětí vážně.
- > Zaznamenávat všechna rozhodnutí, která dítě učinilo.
- > Rozhodování dětí je proces, ne jednorázová akce.
- > Zapojování dětí do procesů rozhodování musí být finančně podporováno.¹³

Legislativní rámec

Nejlepší zájem dítěte, dítě jako subjekt práva

Základní principy Úmluvy o právech dítěte jsou:

- Právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska při jakékoli činnosti veřejnoprávních nebo soukromoprávních subjektů.
- Právo dítěte být slyšeno.
- Právo dítěte na ochranu jeho života a příznivého rozvoje.
- Zákaz diskriminace.

Zákony upravující problematiku ohrožených dětí:

- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí,
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník,
- zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních,
- zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách,
- zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování,
- zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže,
- zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních,
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

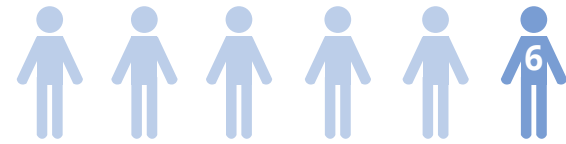
Kontext nejlepšího zájmu dítěte

Nejvýznamnějším předpisem upravujícím práva dětí je Úmluva o právech dítěte, která přinesla změnu paradigmatu v nazírání na právní postavení dítěte. Dítě již není vnímáno jako objekt paternalistické ochrany ze strany státu nebo rodiny, nýbrž jako subjekt nadaný vlastními právy. V tomto duchu je nutné vykládat všechna práva zakotvená v Úmluvě, včetně jednoho z jejích základních principů, jímž je právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať již uskutečňované veřejnoprávními nebo soukromoprávními subjekty.

Princip nejlepšího zájmu dítěte bývá do českých právních předpisů implementován nesprávně pouze jako zájem dítěte.¹⁴ Nejedná se přitom o hru se slovy. Slovo „nejlepší“ totiž dobře vyjadřuje, že významnou součástí tohoto práva je jeho procesní složka. Dítě v určité situaci bude mít více, možná i protichůdných, zájmů – práv. Z principu nejlepšího zájmu vyplývá, že všechny budou zohledněny a posouzeny ve vzájemných souvislostech. Jedná se o dynamický a v čase neustále probíhající proces, který směřuje k zajištění plného a účinného požívání všech práv dítěte i jeho celostního rozvoje.¹⁵

Bez komplexního a aktuálního vyhodnocení situace dítěte tedy nelze učinit závěr o jeho nejlepším zájmu. Samotná Úmluva i české právní předpisy však často specificky k určitým kontextům nejlepší zájem dítěte upřesňují, např. tím, že určují, že k oddělení dítěte od jeho rodičů je možné přistoupit pouze jako ke krajnímu řešení¹⁶ a že v případě oddělení by opět až krajním řešením mělo být umístění dítěte do specifického prostředí pobytového zařízení¹⁷ a omezení nebo zbavení osobní svobody dítěte.¹⁸

Cílem všech zásahů státu do autonomie rodiny, včetně poskytování sociálně-právní ochrany dětí, by tak měla být ochrana dítěte před jeho nepřiměřeným ohrožením, s přihlédnutím k realitě a závažnosti újmy, která v jednotlivých oblastech hrozí, a s plným uznáním autonomie a jedinečnosti každé rodiny a jejích odlišností. Stejně tak z tohoto principu vyplývá, že sociálně-právní ochrana dětí by měla být poskytována v nejméně omezujícím prostředí.

Výrazem nejlepšího zájmu dítěte tak je např. zakotvení povinnosti OSPOD pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny a na základě tohoto vyhodnocení přijmout individuální plán ochrany dítěte, nebo zakotvení subsidiarity odnětí dítěte z péče rodičů a pobytové péče. K subsidiaritě se poté váže i povinnost státu a jeho orgánů činit aktivní kroky za účelem předcházení těmto opatřením, případně směřujících k tomu, aby tato opatření trvala co nejkratší možnou dobu.

Princip nejlepšího zájmu je existenčně spjatý s dalším základním principem Úmluvy, a to s **právem dítěte být slyšeno**.¹⁹ Nejlepší zájem dítěte nemůže být správně aplikován, pokud v procesu jeho zjišťování není toto právo respektováno. Právo být slyšen je vázáno na schopnost formulovat své vlastní názory, které se však předpokládá u každého dítěte bez ohledu na jeho věk nebo zdravotní postižení, ledaže by byl prokázán opak. Toto právo tak v sobě zahrnuje i respekt k neverbální komunikaci, jejímž prostřednictvím dítě vyjadřuje porozumění, svou volbu a svá přání. Čím vyšší je vyspělost dítěte, tím více je při zjišťování jeho nejlepšího zájmu určující právě jeho názor.

Ústavní soud řekl, že:

- Nejlepší zájem dítěte požívá soudní ochrany a lze se jej tak přímo domáhat u soudů (Pl. ÚS 31/96).
- Odebrat dítě rodičům na základě předběžného opatření lze pouze v případě absolutní absence jejich péče či její naprosté nedostatečnosti a pouze tehdy, je-li dítě ohroženo bezprostředně (IV. ÚS 2244/09).
- Odnětí dítěte z péče rodičů musí představovat zásadně opatření dočasné, doprovázené snahou příslušných orgánů veřejné moci napomoci co nejrychlejšímu opětovnému sloučení rodiny (I. ÚS 2903/14).
- Rodinné prostředí je pro dítě prostorem svobody a jakékoliv jiné prostředí za prostor osobní svobody dítěte proto považovat zásadně nelze, a to především v případě ústavních zařízení. V případě zásahu do osobní svobody přitom existuje právo být slyšen (II. ÚS 1945/08).

¹⁴ To je i případ úpravy základního východiska poskytování sociálně-právní ochrany v § 5 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně.

¹⁵ Metodologie vyhodnocování a určování nejlepšího zájmu dítěte je rozpracovaná v obecném komentáři Výboru OSN pro práva dítěte č. 14 z roku 2013. Obecný komentář je dostupný z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f14_&Lang=en.

¹⁶ Čl. 9 Úmluvy.

¹⁷ Je však třeba zdůraznit, že pobytová péče ve smyslu mezinárodních úmluv není totožná se současnou podobou ústavní péče o děti v České republice. I pobytová péče o děti, a to pro všechny ohrožené děti, by měla mít komunitní charakter a podobu nízkokapacitních zařízení. Z hlediska svého vnitřního režimu by měla být organizována podle individuálních potřeb dětí.

¹⁸ Čl. 20 a čl. 37 Úmluvy.

¹⁹ Čl. 12 Úmluvy.

Odkazy, zajímavá literatura, články

Literatura

AITCHISON, J. and PEREZ, W. *Deciding Together: Getting Control of My Life, IAHSF*, King's College London, 2001.

DOHERTY-SNEEDON, Gwyneth. *Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 197 s. ISBN 80-7367-043-7.

JANIŠ, Kamil a ŠTURMA, Jaroslav. *Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě: sborník z pracovního semináře konaného v Hradci Králové*, 21. 4. 1999. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. 87 s. ISBN 80-7041-507-X.

KOVAŘÍK, Jiří a kol. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001. 222 s., 3 s. příl. ISBN 80-7040-531-7.

MCLEOD, Alison. *Listening to Children: A Practitioner's Guide*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2008. 224 s. ISBN 978 1 84310 549 7.

PERCY-SMITH, Barry; NIGEL, Thomas. *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*. New York: Routledge, 2010. 378s. ISBN 0-203-87107-3

ŠOLC, Zbyněk, ed. *Manuál participace*. 1. vyd. Brno: Jihomoravská rada dětí a mládeže v nakl. Mravenec, 2011. 71 s. ISBN 978-80-87447-19-2.

VOTAVOVÁ, Jana, ROUSOVÁ, Jindřiška, ZAJÍČ, Jiří. *Mami, tati, znáš má práva?: malá publikace o Úmluvě o právech dítěte*. Praha: Česká rada dětí a mládeže, 2008, 47 s. ISBN 978-80-254-5794-8.

Elektronické zdroje

HART, R. *Children's Participation – from Tokenism to Citizenship*, UNICEF, 1992.

Dostupné z: <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf>

Naše slova. Naše akce: *Změňme životy mladých lidí s postižením k lepšímu* [online].

Dostupné z: <http://czech.wearelumos.org/sites/default/files/2013%2008%2020%20Lumos%20TWIA%20%27Our%20Words.%20Our%20Actions%27%20Czech_0.pdf> [cit. 2015-05-26]

Importance of play: Play activities for children aged 0-17 years [online].

Dostupné z: <http://wearelumos.org/sites/default/files/Activity%20book_final_Lowresolution_complete%20book.pdf> [cit. 2015-05-28]

Stěhují se. Knižka, která má dětem pomoci připravit se na přechod do nového domova [online].

Dostupné z: <http://czech.wearelumos.org/sites/default/files/DI%20Book%201%20CZECH%20FINAL_Lowres_for_web.pdf> [cit. 2015-05-28]

Jednostránkové profily, Komunikační bedna, Pracovní archy pro zapojování dětí [online].

Dostupné z: <<http://www.sheffkids.co.uk/adultssite/Czech/resources.html>> [cit. 2015-05-26]

Dětské fórum. *Zpráva z konzultačního semináře k inkluzivnímu vzdělávání, 25. 11. 2014* [online].

Dostupné z: <<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/026/002991.pdf>> [cit. 2015-05-25]

Participace dětí s postižením intelektu v ústavní péči na rozhodování, které se jich týká. *Zpráva z pracovního semináře konaného 10. 11. 2014* [online].

Dostupné z: <<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/026/002973.pdf>> [cit. 2015-05-25]

Participace ve škole: *Naslouchej mi!* [online].

Dostupné z: <http://www.childrights4all.eu/wp-content/uploads/2015/01/2779-Hear_my_voice_school_CZ_FINAL_dec_2014.pdf> [cit. 2015-05-23]

Chci se zapojit do rozhodování o svém životě: *Naslouchej mi!* [online].

Dostupné z: <http://www.childrights4all.eu/wp-content/uploads/2015/01/2779-Hear_my_voice_life_CZ_FINAL_dec_2014.pdf> [cit. 2015-05-23]

Jak jsem začal chodit do skautu. Quip. [film] [online].

Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=-e7IFKiNscs&feature=youtu.be>> [cit. 2015-05-25]

How to involve children and young people with communication impairments in decision-making [online].

Dostupné z: <<http://councilfordisabledchildren.org.uk/resources/cdcs-resources/how-to-involvechildren-and-young-people-with-communication-impairments-in-decision-making>> [cit. 2015-05-25]

Zajímavé webové stránky

Národní parlament dětí a mládeže. <<http://www.npdm.eu/>>

Strukturovaný dialog mládeže: Kecejme do toho. [online]

Dostupné z: <<http://www.kecejmedotoho.cz/>> [cit. 2015-05-26]

Program participace [online]. Dostupné z: <<http://www.participace.cz/>> [cit. 2015-05-26]

Účelová neperiodická publikace

Nemluví, stejně mě neposlouchají

Vyšlo v roce 2015, vydání první, 28 stran.

Vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR,

Na Poříčnickém právu 1, 128 01 Praha 2,

jako neprodejnou účelovou publikaci.

© MPSV ČR

ISBN - 978-80-7421-108-9

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

PRÁVO NA DĚTSTVÍ